

בס"ד פרשת כי תצא: האם יש לקיים מצוות שילוח הקן כשאין צורך בביצים

פתיחה

התורה כותבת בפרשת השבוע על מצוות שילוח הקן, שעניינה לשלח את האם מהקן לפני שלוקחים את הביצים או האפרוחים. כפי שפסק השולחן ערוך (יו"ד רצב) מצווה זו נוהגת דווקא בעוף טהור, ונחלקו הראשונים באיזה אופן יש לקיים את השילוח:

א. **הרמב"ם** (שחיטה יג, ה) כפי שהבין מדעת רבי יהודה בגמרא במסכת חולין (קמא ע"ב) פסק, שיש לתפוס את האם בכנפיה ולגרשה, וכן פסק **המאירי** (שם, ד"ה שלח). ב. לעומת זאת מדברי **רש"י** (שם ד"ה משלחי) עולה, שניתן גם לגרשה באמצעות הכאה במקל או בצעקה, ובלשונו של **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות ג, שכת), שכך הבין גם בדעת הרמב"ם:

"ולדעתי נראה שעיקר המצוה לדין היא דווקא להכות בשוֹבך ולשלחו ולא ליטול בידיו ולהפריח, אבל לאחוז האם בידו ולשלוח יש לומר דלא הותר כלל וכמבואר בביאור הגר"י פרלא לרס"ג, שלדין לקחה על מנת לשלח גם כן אסור רק מתקן במה שמשלחה בידו, וכדמשמע גם ברמב"ם דרך במי שעבר על הלאו יש לו המצווה ומשלח בידיו."

בעקבות מצוות שילוח הקן המוזכרת בפרשה, נעסוק בהלכותיה. ראשית נראה את מחלוקת הפוסקים, האם מי שאינו מעוניין בביצים או באפרוחים עליו לשלח את האם, והאם מחלוקת זו מושפעת מטעם מצוות שילוח הקן. לאחר מכן נראה האם ניתן לשלח קן הנמצא במרפסת או חצר פרטית, ולסיום האם ישנם זמנים בהם אי אפשר לשלח.

חיפוש אחר קן

האם יש לחפש אחר קן ציפור כדי לקיים את המצווה? כפי שראינו בעבר (כי תצא שנה א') נחלקו הגמרא והזוהר בשאלה זו:

א. בספר **הזוהר** (זוהר רות) כתוב, שיש לחפש בהרים ובגבעות קן של ציפור. הטעם לכך, שכאשר משלחים את האם מקינה ולוקחים לה את הביצים, היא צווחת מצער, ומתוך כך מתעוררים עלינו רחמי הקב"ה, "ששומע" את הציפור המתגעגעת לבניה, ונזכר שגם אנחנו רחוקים ממנו וכביכול מתגעגע אלינו - ומשום כך יש עניין לחפש מצווה זו.

ב. **הגמרא** במסכת חולין (קלט ע"א) חלוקה על דברי הזוהר, וכותבת שמפשט לשון התורה הכותבת 'כי יקרא קן ציפור לפניך', משמע שרק כאשר נתקלים במקרה בקן ציפור יש לשלחו, אך אין עניין לחפש אחריו. כך נפסקה ההלכה, שכן כפי שכתבו **הבית יוסף** (ס' קמא), **החתם סופר** (ד, פח) ו**המשנה ברורה** (כה, מב) במחלוקת בין הזוהר לבין הגמרא, פוסקים כדברי הגמרא.

מה טעם המצווה לפי דעה זו? הגמרא במסכת ברכות כותבת על מצווה זו, שאין לשאול לטעמה, כי מצוותיו של הקב"ה גזירות. **הרמב"ם** (מורה נבוכים, מח) סבר שדעה זו דחויה ויש לדרוש את טעמי המצוות, ונקט שטעם שילוח הקן הוא לרחם על מעשי הברואה, שלא תראה האם בלקיחת הביצים. **הרמב"ן** (כב, ו) חלק וסבר, שטעם המצווה ללמד את האדם לא להתאכזר.

הצורך בביצים

למעשה יוצא, שאין מצווה לחפש אחר קן ציפור. אולם, גם כאשר פוגשים במקרה קן ציפור, אם לא רוצים את הביצים או האפרוחים (כפי שמצוי ברוב הפעמים בימינו) לא ברור שיש לשלח את האם על מנת לקיים את המצווה, ונחלקו בכך הפוסקים:

א. **החוות יאיר** (טו' ס' ז) סבר שאכן יש מצווה לשלח את האם גם אם אין צורך בביצים, ולחיזוק דבריו הביא שתי ראיות. **הראשונה**, כאמור הגמרא כותבת, שרק אם נתקלן במקרה בקן ציפור יש לקיים את המצווה. אם המצווה תלויה ברצון האדם לשלח, מדוע בכלל שתהיה שאלה האם צריך לחפש מצווה זו בהרים?! וכי לדוגמא יש מחשבה לגמרא שיהיה צורך לחפש בהמה לשחיטה?

שנית, כאמור לדעת הזוהר מטרת המצווה לעורר רחמי שמים על עם ישראל - ולכן ברור שמצווה זו חובה לקיימה. כמו כן הוסיף, שגם אם שתי ראיות אלו אינן מספיקות להוכיח את שיטתו, על כל פנים יש כאן ספק (דאורייתא), ומשום כך יש לקיים את המצווה גם כשאין צורך בביצים, וכן פסק להלכה גם **ערוך השולחן** (יו"ד רצב, א).

גם **הברכי יוסף** (רצב, ח) הביא בשם **האר"י** שיש לשלח את הקן במקרה בו אין צורך בביצים, אך מטעם אחר ועל דרך הסוד. לטענתו, כל מצווה שאדם לא קיימה בחייו או בגלגולים הקודמים, עליו לשוב בגלגול כדי לקיימה. משום כך, כדי לוודא שלא חוזרים בגלגול פעם נוספת יש לקיים את מצוות שילוח הקן (אם כי לפי סברא זו מספיק יש לשלח את הקן פעם אחת כל החיים). ובלשונו:

"אף על גב דלפי משמעות הש"ס דקתני יכול יחזור בהרים וכו', מוכח דאינו חייב לחזור לקיים מצוה זו, מכל מקום כי יקרא קן צפור לפניו חייב ליזקק ולהיטפל בו לשלח האם ולקחת הבנים לקיים מצות ה'. הרב חוות יאיר בתשובותיו סימן ס"ז. ומדברי האר"י זצ"ל משמע שצריך להשתדל לקיים מצווה זו ודכוותא."

ב. רוב הפוסקים, ביניהם **החתם סופר** (או"ח ס' ק) ו**החזון איש** (יו"ד קעה) חלקו על החוות יאיר וסברו, שמצוות שילוח הקן דומה למצוות שחיטה. במקרה בו אדם רוצה לאכול בשר, עליו לשחוט בהמה על פי הנחיית התורה. אך ברור שאין מצווה לשחוט סתם בהמות ללא צורך בבשר. הוא הדין בשילוח הקן - רק אם יש צורך בביצים, יש מצווה לשלח את האם.

עוד יש להוסיף, שאין מקום לדברי החוות יאיר שיש להחמיר לקיים מצווה זו ככל ספק דאורייתא, כיוון שהוסיף החתם סופר שבמקרה זה הלוקח את הביצים ללא צורך, עובר על איסור צער בעלי חיים (שעניינו כפי שראינו בעבר (בלק שנה ד') איסור דאורייתא), ולא שייך במקרה מעין זה להחמיר מספק. ובלשונו:

"הנה לפי טעם זה מבואר דאם אינו צריך לבנים, לא מיבעיא (= אין צריך לומר) דאינו מחוייב לשלח האם, אלא אכזריות נמי עביד, ובמקום שנלמוד שלא נתאכזר אדרבא נרגיל עצמנו באכזריות ולצער בעלי חיים לגרש האם מעל בניה וצער בעלי חיים דאורייתא (ועיין הערה¹)."

¹ עוד הקשה החתם סופר, שהרי מצווה זו מדאורייתא ונוהגת תמיד, והרי לדעת הזוהר רק בזמן שהבית חרב יש צורך בצווחת האם שתעורר רחמי שמים על עם ישראל הנמצאים בגלות. אמנם כפי שהעירו אחרונים, בספר הזוהר כבר נשאלה שאלה זו על ידי רבי אליעזר בנו של רבי שמעון, והשיב לו רבי שמעון, שגם בזמן המקדש ישנן נשמות אבודות הצריכות תיקון, ולשם כך משלחים את האם.

ג. הרב אשר וייס (שילוח הקן) דייק מדברי הרמב"ם (שחיטה יג א-ב) גישה שלישית, שמצוות שילוח הקן היא לאו הניתק לעשה. דהיינו במקרה בו אדם לקח את האם על הבנים ולא שילחה, יש באפשרותו לתקן את הלאו בכך שישלחה, אבל כלל אין מצווה עצמאית לשלח את האם ולקחת את הביצים.

ראייה לדבריו הביא מכך שכאשר הרמב"ם דן בהלכות אלו, לא פתח במילים 'מצוות עשה לשלח את האם', כפי שכתב לדוגמא בפתיחת מצוות כיסוי הדם "מצוות עשה לכסות דם", אלא מיד הרמב"ם דן מה הדין במקרה בו אדם לא שילח את האם, כיצד הוא יכול לתקן את עונו ומה הדין במקרה בו האם מתה (אם כי עיין בספר המצוות, מצווה קמח).

גישה דומה עולה מהרשב"א (שו"ת א, יח) שכתב, שהסיבה שלא מברכים על מצוות שילוח הקן היא, מפני שיש בה מצווה הבאה בעבירה. הברכי יוסף (רצב, א) ביאר כוונתו, שכיוון שיש במצווה זו אפשרות לעבירה (במקרה בו לקח את האם והבנים), לא חילקו חכמים ותמיד קבעו שאין לברך. אולם, מפשט לשון הרשב"א משמע, שאכן לדעתו אין מצווה כלל לשלח את האם, ורק במקרה בו אדם עבר על איסור ונטל את האם על הבנים, יש באפשרותו לתקן את חטאו - ולכן ברור שאין לברך על "מצווה" זו.

מקום הקן

נמצא שלפי דעת רוב האחרונים (וכן מופיע גם בראשונים) כלל אין מצווה לשלח את האם במקרה בו לא רוצים את הביצים או האפרוחים. עם זאת יש להעיר, שרבים נוהגים להשתדל לקיים מצווה זו בגלל דעת הזוהר והאר"י - ויש להם על מי לסמוך. בזמנינו, לרוב ימצא קן ציפור בחדרי מדרגות או בחצרות פרטיות, ודנו הפוסקים האם במקרה מעין זה ניתן לשלח את האם.

הגמרא במסכת חולין (קלח ע"ב) לומדת מהפסוק שקן הציפור נמצא 'בדרך', שרק במקרה בו הקן נמצא ברשות הרבים יש לשלח את האם, אך לא כאשר הקן נמצא בחצר הפרטית. כמו כן כפי שכותבת הגמרא, למעט העובדה שהציפור חייבת להיות טהורה, אין משמעות לסוגיה, וגם אם מוצאים תרנגולת מקננת ברשות הרבים - ניתן לשלחה.

המתכוון לא לזכות

למרות שבמקרה והקן נמצא ברשות פרטית אי אפשר לשלח את האם, הגמרא מסייגת את דבריה וכותבת, שכל עוד האם לא פרח מעל הביצים - החצר של האדם לא קנתה לו, וניתן לקיים מצוות שילוח הקן. בפועל, עד שמוצאים קן מסתמא האם כבר הספיקה ללכת ולחזור, ודנו האחרונים האם ניתן לעשות תנאי מראש, שהחצר לא זוכה בביצים וכך יהיה ניתן לשלח:

א. הגרש"ז איערבך (מנחת שלמה ב, ק) סבר, שלא ניתן להתנות תנאי מעין זה. בטעם פסיקתו נימק, שכפי שראינו לעיל הסיבה שרק קן הנמצא ברשות הרבים חייב בשילוח היא בגלל המילה 'דרך', המורה על כך שהקן נמצא במקום פומבי. חצרו של אדם לעומת זאת נמצאת ברשותו, ויש ביכולתו לחזור ולזכות בקן כל רגע ורגע, גם אם הוא מתנה שחצרו לא תזכה לו בביצים.

עוד הוסיף בסברא, שאם אכן ניתן היה להתנות שהחצר לא תזכה בביצים, מדוע הגמרא דנה בשאלה האם צריך לחפש בהרים ובגבעות קן ציפור?! הרי ישנה עצה פשוטה יותר, לגדל תרנגולות בחצר, ולהתנות שברגע שהן יטילו ביצה אין כוונתו לזכות בה, וכך לקיים מצוות שילוח הקן. אלא וודאי, שאפשרות זו אינה להלכה. ובלשונו:

"וקצת סעד לכך, דאם לא כן יכול כל אדם להכניס תוך ביתו כלוב עם תרנגולת שמרדה או עוף טהור אחר שאין דרכו לגדל בבית, ולהפקיר תיכף את הכלוב עם הציפור ולגלות דעתו גם על הביצים שאינו רוצה בהם, ויכול אחר כך לקיים בקל מצוות שילוח."

ב. בספר שילוח הקן הביא בשם הרב דוד יונגרייז שסבר, שכשם שבכל דיני התורה ניתן להתנות שחצרו של אדם לא תזכה לו, הוא הדין בשילוח הקן, וניתן להתנות שחצרו לא תזכה בביצים לאחר שהאם התעופפה, וכן פסק להלכה גם הרב ניסים קרליץ (חוט שני, שבת, חלק ד עמ' ת).

כדבריהם עולה גם מדברי הרב משה פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ד, מה) שנקט, שבמקרה בו ברור שאין לאדם עניין שהחצר תזכה בביצים, כגון בביצים של יונים שלא רגילים לאוכלם וכדומה, החצר אינה קונה (ויש ביכולתו לקיים את מצוות שילוח הקן). לדעת הגרש"ז איערבך כאמור אין משמעות לכך שאין רצון האדם לזכות בביצים, שהרי סוף כל סוף הם ברשות האדם.

זמן המצווה

בפשטות, כאשר התורה כותבת על מצוות שילוח הקן, היא לא כותבת שזמנה מוגבל לזמנים מסוימים, וכפי שציין ספר החינוך (מצווה תקמה) שמצווה זו נוהגת בכל זמן, בגברים ובנשים. אמנם, בשם המקובלים (עץ חיים, רש"ש) מובא שאין לקיים מצוות שילוח הקן במספר זמנים הכוללים בין השאר את כל שנת השמיטה, ימי העומר, שבתות וכדומה.

כשם שלדעת רוב הפוסקים לא מתחשבים בדברי הזוהר שיש לחפש אחר קן ציפור, כיוון שדבריו סותרים דברי הגמרא, גם במקרה זה אין להתחשב בטעמים קבליים המונעים את זמן קיום המצווה. ואולם, דנו הפוסקים האם יש להימנע מקיום המצווה בזמנים אלו, בגלל סיבות אחרות:

א. החתם סופר (או"ח ק) כתב, שיש להימנע מקיום מצווה זו בשבת. בטעם הדבר נימק, שכיוון שלדעת הרמב"ם יש לתפוס את האם בכנפיה ממש, ויש בתפיסה זו צידה - אין לעבור על איסור לצורך מצווה זו. עוד הוסיף, שלמרות שלדעת רש"י אפשר להפריח את הציפור בצעקה וכדומה, ייתכן שאין הלכה כמותו, ומימלא יפריחו את האם ללא צורך. כמו כן יש איסור מוקצה בלקיחת הביצים.

ב. הרב פרנק (א, עמ' רעה) חלק על החתם סופר וכתב, שצידה זו נחשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומשום כך איסורה מדרבנן בלבד, ומצווה מדאורייתא דוחה איסור מדרבנן (ואין לומר שיקיים את המצווה במוצאי שבת, כי שמא עד אז הציפור תברח וכדומה). עוד הוסיף הרב עובדיה (חזון עובדיה שבת ג עמוד קה), שאין לחשוש לאיסור מוקצה בנטילת הביצים, מאותו הטעם.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה כדי שעוד אנשים יקראו...²